

The Anti-Politics Machine: "Development," Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho

ภัสสร ภัทรเกตุตรา*

เกริ่นนำ

The Anti-Politics Machine เป็นงานชาติพันธุ์วรรณาชิ้นสำคัญของ James Ferguson ซึ่งมีใจความสำคัญที่การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมการพัฒนา กับบทบาทของรัฐในการ depoliticize หรือ "การทำให้ไม่เป็นการเมือง" ที่เกิดขึ้นในเลโซโทประเทศเล็กๆ แห่งหนึ่งในแอฟริกาใต้

Ferguson กล่าวถึงชนบทเลโซโทในฐานะพื้นที่ที่วาทกรรมพัฒนากระแสหลักดำเนินไปอย่างเข้มข้น เขาตั้งข้อสังเกตว่าเลโซโทได้ถูกบรรดานักพัฒนานิยามให้เป็นประเทศด้อยพัฒนาที่ต้องได้รับการพัฒนาสู่ความทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการส่งเสริมปศุสัตว์เชิงพาณิชย์ ซึ่ง Ferguson เห็นว่าขัดต่อความเป็นจริงทางสังคมในหลายแง่มุม เพราะชาวเลโซโทมีชีวิตอยู่ด้วยรายได้จากภาคแรงงานอพยพเป็นหลัก อีกทั้งยังไม่แม้แต่จะนิยามตัวเองว่าเป็น

* นักศึกษาปริญญาโทสาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เกษตรกรผู้พึ่งพิงรายได้จากภาคปศุสัตว์ นอกจากนี้ หากพิจารณาในระดับหมู่บ้านและครัวเรือน Ferguson ชี้ว่าปศุสัตว์ของชาวเลโซโทมิได้มีความหมายแต่เพียงทางเศรษฐกิจ หากแต่โยงใยกับโครงสร้างทางสังคมอย่างลึกซึ้ง และเป็นวิธีการผลิตที่มีลักษณะเฉพาะตัว ฉะนั้น นโยบายที่มุ่งผลักดันปศุสัตว์เชิงพาณิชย์จึงถูกปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงจากกลุ่มเป้าหมาย และไม่ใช่เรื่องเกินความคาดหมายที่โครงการพัฒนาดังกล่าวต้องล้มเหลวลงในท้ายที่สุด

Ferguson โยงข้อมูลทั้งหมดเข้าสู่ข้อถกเถียงเกี่ยวกับตัวตนของรัฐท่ามกลางกระแสการพัฒนา โดยเขาได้นิยามบทบาทของรัฐเลโซโทในบริบทดังกล่าวด้วยคำว่า Anti-Politics Machine อันหมายความว่ารัฐเป็นเสมือนเครื่องจักรในการ depoliticize วัฏกรรมการพัฒนาให้อยู่เฉพาะในระดับเทคนิคและการจัดการ แทนที่จะมีสภาพเป็นการเมือง เขาเห็นว่านี่คือการแสดงอำนาจอย่างสูงสุดของรัฐในบริบทการพัฒนา และสาเหตุที่การพัฒนาล้มเหลวก็เป็นผลมาจากการพัฒนาถูกแช่แข็งไว้ที่ระดับเทคนิคจนไม่อาจแตะประเด็นทางการเมืองได้นั่นเอง

นอกจากจะให้ความสำคัญกับข้อมูลด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมตามประเพณีทางมานุษยวิทยาแล้ว Ferguson ยังนำข้อมูลระดับมหภาค ไม่ว่าจะเป็นสถิติ รายงานการพัฒนาระดับภูมิภาค รวมทั้งนโยบายการพัฒนา มาประกอบการวิเคราะห์ รวมทั้งสอดแทรกข้อมูลทางประวัติศาสตร์ไว้เป็นระยะ นับตั้งแต่ความเป็นมาของการย้ายถิ่นแรงงานที่สัมพันธ์กับพัฒนาการบทบาททางเศรษฐกิจของชาติตะวันตก ตั้งแต่ยุคอาณานิคม ไปจนถึงประวัติศาสตร์การเมืองร่วมสมัย เช่น การที่รัฐบาลชะลอความสัมพันธ์กับแอฟริกาใต้ และหันไปจับมือกับชาติคอมมิวนิสต์ อันเป็นแรงผลักดันให้ชาติตะวันตกเข้ามาแสดงบทบาททางการพัฒนาอย่างจริงจัง จึงเป็นตัวอย่งของงานศึกษาทางมานุษยวิทยาที่น่าสนใจ สามารถแยกการพิจารณาเป็นประเด็นได้ดังนี้

วิถีปศุสัตว์ของเลโซโท:

ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการผลิตดั้งเดิมกับกระแสทุนนิยม

จุดแข็งของงานชาติพันธุ์วรรณนาชิ้นนี้อยู่ที่ข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับการปศุสัตว์แบบดั้งเดิมในระดับหมู่บ้านและครัวเรือนของชนบทเลโซโท เริ่มจากการที่ Ferguson ตั้งข้อสงสัยว่าเหตุใดชาวเลโซโทจึงปฏิเสธที่จะขายปศุสัตว์ของพวกเขา แม้กระทั่งในสถานการณ์ที่ความแห้งแล้งเริ่มบีบเข้ามา ซึ่งนั่นอาจทำให้ฝูงสัตว์ของพวกเขาต้องล้มตายไปอย่างไร้มูลค่า จากนั้นเขาได้พยายามค้นหาคำตอบ จนกระทั่งพบว่า เป็นเพราะลักษณะเฉพาะของการปศุสัตว์ในเลโซโท กล่าวคือ ปศุสัตว์ไม่ได้มีความสำคัญต่อชาวเลโซโทเฉพาะในแง่ที่เป็นสินค้าเชิงพาณิชย์เท่านั้น หากแต่ยังแฝงไว้ซึ่งความหมายทางวัฒนธรรมและการต่อรอง

ทางสังคมที่มีการผลิตซ้ำอยู่ตลอดเวลา (137-8) ซึ่งสิ่งนี้สามารถนำกลับไปตอบโจทย์ในระดับภูมิภาคได้ว่าเพราะเหตุใดแผนพัฒนาปศุสัตว์เชิงพาณิชย์ในเลโซโทจึงไม่ประสบความสำเร็จ

สาเหตุที่ทำให้ Ferguson สามารถมองเห็นมิติทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ เป็นผลมาจากการที่เขาไม่ได้ตีความคำว่าทรัพย์สิน (property) ในทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ตรงกันข้าม เขาพิจารณาคำดังกล่าวในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม (142) และปศุสัตว์ก็คือส่วนหนึ่งในโครงสร้างสังคมดังกล่าว

Ferguson ชี้ว่าในเลโซโท ปศุสัตว์กินหญ้าเป็นสัตว์ของผู้ชาย และพวกเขาต้องรักษาไว้เพื่อยืนยันสถานะผู้นำครอบครัว อีกทั้งผู้มีปศุสัตว์อยู่ในครอบครองมากก็อาจได้รับการนับหน้าถือตาในฐานะที่เป็นผู้อุปถัมภ์หมู่บ้านด้วย จริงอยู่ว่าถ้าเลือกได้ พวกเขา ก็จะเลือกเงินสดแทนที่จะเลือกปศุสัตว์ เพราะเงินสดสามารถนำไปใช้จ่ายใช้สอยได้ทันที ต่างจากปศุสัตว์ที่เปลี่ยนเป็นเงินได้ยาก เนื่องจากมีข้อจำกัดทางสังคมดังกล่าว ทว่าหากปศุสัตว์เหล่านั้นได้เข้ามาอยู่ในการครอบครองแล้ว พวกเขา ก็จะรักษามันไว้อย่างสุดกำลัง พวกเขา นิยมเลี้ยงสัตว์โดยเน้นปริมาณมากกว่าที่จะเลี้ยงแบบน้อยตัวแต่เน้นคุณภาพ เพราะเหตุนี้ ความตั้งใจของนักพัฒนาที่กระตุ้นให้ชาวเลโซโทขายวัวควายที่ไร้คุณภาพ แล้วเหลือไว้เฉพาะส่วนที่มีคุณภาพพร้อมกับเลี้ยงดูด้วยเทคนิคที่ทันสมัย จึงยังไม่สามารถชดเชยวัฒนธรรมปศุสัตว์แบบดั้งเดิมได้

อย่างไรก็ดี Ferguson มิได้มองปศุสัตว์ดั้งเดิมในลักษณะที่ตัดขาดจากบริบทภายนอก เพราะเขาได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างปศุสัตว์ดั้งเดิมกับกระแสทุนนิยม ดังที่ปรากฏในส่วน of ความสัมพันธ์ระหว่างปศุสัตว์กับแรงงานเลโซโทในต่างแดน เพราะอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในแอฟริกาใต้ที่ชาวเลโซโทหลังไหลกันเข้าไปใช้แรงงานก็คือกระแสทุนนิยมซึ่งเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของชาวเลโซโทนั่นเอง นอกจากนี้ อุตสาหกรรมเหมืองแร่ดังกล่าวยังเป็นภาคทุนนิยมที่มีบทบาทมากที่สุดในสังคมเลโซโท แม้ว่าศูนย์กลางของมันจะไม่ได้ตั้งอยู่ในเลโซโทก็ตาม

Ferguson ชี้ว่าเราไม่สามารถมองภาคปศุสัตว์ในฐานะที่เป็นตัวเลือกทางเศรษฐกิจเพื่อทดแทนการออกไปใช้แรงงานต่างประเทศ หากแต่ต้องมองในแง่ที่เป็นหนึ่งเดียวกับภาคแรงงาน (155) และมีความสัมพันธ์กับวัฏจักรชีวิตของแรงงานอพยพเป็นอย่างยิ่ง (157) เขาชี้ให้เห็นความสำคัญของปศุสัตว์ในฐานะที่เป็น retirement fund โดยแสดงข้อมูลสถิติซึ่งชี้ให้เห็นว่าจำนวนปศุสัตว์ในครัวเรือนจะผันแปรตามค่าแรงเสมอ ยิ่งได้รับค่าแรงสูงเพียงใด พวกเขาก็ยิ่งรักษาหรือเพิ่มจำนวนสัตว์ในครัวเรือนมากขึ้น จนเมื่อพวกเขาว่างมือจากการทำงานในเมืองแล้ว ปศุสัตว์จึงจะค่อยๆ ถูกขายออกไปเพื่อเปลี่ยนเป็นเงินตรามาใช้ในการยังชีพ นอกจากนี้ ปศุสัตว์ยังเป็นเครื่องมือในการรักษาสุขภาพผู้นำของชายเลโซโทที่ส่วนใหญ่ออกไปทำงานนอกประเทศด้วย

อย่างไรก็ดี ดิฉันเห็นว่าสิ่งที่ Ferguson ควรพัฒนาเป็นข้อถกเถียงหลักต่อไปก็คือประเด็นที่ว่า การผลิตแบบดั้งเดิมกับการผลิตแบบทุนนิยมนั้นบางครั้งก็ได้ดำรงอยู่อย่างขัดแย้งหรือมีทุนนิยมเป็นฝ่ายกดขี่เสมอไป หากแต่ทุนนิยมก็อาจเป็นฝ่ายช่วยให้การผลิตแบบดั้งเดิมดำรงอยู่อย่างมั่นคงได้เช่นกัน เพราะข้อมูลสนามของ Ferguson ชี้ให้เห็นว่าชาวนาเลโซโทเดินทางออกจากภาคเกษตรไปเป็นแรงงานในการขับเคลื่อนทุนนิยมของภูมิภาค แต่ขณะเดียวกันภาคปศุสัตว์ท้องถิ่นก็ยังคงอยู่ และก็เพราะทุนนิยมนี้เองที่ช่วยให้ปศุสัตว์ดั้งเดิมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง กล่าวคือ จากค่าแรงที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้แรงงานเหมือนส่งเงินกลับไปยืมครวเรือนของตนได้มากขึ้น และเงินก็ถูกออมไว้ในรูปของการรักษาจำนวนปศุสัตว์ หรือไม่กี่ข้อหาปศุสัตว์มาสะสมเพิ่มเติม ซึ่งสอดคล้องกับแบบแผนปศุสัตว์ดั้งเดิมที่นิยมเลี้ยงสัตว์เน้นปริมาณเพื่อแสดงความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความเป็นผู้นำทั้งในระดับครวเรือนและชุมชน

เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้เป็นความจริงตายตัวว่าท่ามกลางการเติบโตของทุนนิยม การผลิตแบบเดิมต้องเปลี่ยนผ่านไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์หรืออุตสาหกรรมตามคำ “ทำนาย” ของทฤษฎีกลุ่ม Marxism หรือดำรงอยู่คู่ขนานกัน โดยทุนนิยมเป็นฝ่ายได้ประโยชน์จากการที่วิถีดั้งเดิมยังคงอยู่ ในแง่ของการใช้ประโยชน์จากแรงงานราคาถูกที่ออกจากภาคเกษตรมาสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างที่ Meillassoux (1981) กล่าวไว้ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวนาเลโซโทที่ว่าวิถีเศรษฐกิจดั้งเดิมดำรงอยู่ได้อย่างแข็งแรงยิ่งขึ้นภายใต้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสองวิถีการผลิต งานชิ้นนี้จะน่าสนใจยิ่งขึ้นหาก Ferguson เสนอข้อถกเถียงนี้โดยอาศัยข้อมูลภาคสนามที่มีอยู่

ความล้มเหลวของโครงการพัฒนาในชนบทเลโซโท

เหตุใดโครงการพัฒนาชนบทในเลโซโทจึงล้มเหลว? เหตุใดโครงการพัฒนาเหล่านี้จึงไม่สามารถตอบสนองวิถีชีวิตของชาวนาเลโซโท?

Ferguson ชี้ให้เห็นว่าชาวเลโซโทยังคงยึดมั่นกับวิถีปศุสัตว์ดั้งเดิมมากกว่าที่จะหันไปเลี้ยงสัตว์เชิงพาณิชย์ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้แผนผลักดันการขายปศุสัตว์ที่เป็นผลผลิตส่วนเกินของครวเรือนต้องล้มลง เช่นเดียวกับเทคนิคการเกษตรซึ่งไม่เข้ากับวิถีชีวิตของชาวเลโซโท และส่งผลให้นักวิชาการเกษตรสมัยใหม่ที่คิดว่าตนเป็นศูนย์กลางของความรู้ต้องกลายเป็นคนขายขอบของสังคมเกษตรเสียเอง (232) นอกจากนี้ โครงการพัฒนาชนบทดังกล่าวไม่เพียงแต่ต้องเข้าไปปะทะกับวิถีปศุสัตว์และเกษตรดั้งเดิมของชนบท หากแต่ยังพบกับข้อจำกัดและเงื่อนไขทางการเมืองระดับชาติด้วย ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

นอกจากนี้ นโยบายเปิดตลาดปศุสัตว์ในท้องถิ่นไม่ได้มีสถานะเป็นนวัตกรรมในสายตาชาวชนบทเลโซโท เนื่องจากพวกเขาผูกพันกับตลาดปศุสัตว์มาแต่ในอดีต เพียงแต่ไม่ได้มีรูปแบบของสถาบันชัดเจน (180-1) และที่สำคัญ Ferguson เห็นว่าชาวนาเลโซโทไม่ได้นิยามตัวเองว่าเป็น “เกษตรกร” พวกเขาแลกเปลี่ยนสินค้าเกษตรเพื่อยังชีพเท่านั้น ขณะที่รายได้ที่เหลือเลี้ยงครวว์เรือนจริงๆ มาจากแรงงานอพยพมากกว่า

กล่าวอีกนัยหนึ่ง Ferguson ชี้ว่าโครงการพัฒนาดังกล่าวล้มเหลวมาตั้งแต่ขั้นตอนการนิยามกลุ่มเป้าหมาย โดยเขาได้นำเอาข้อมูลภาคสนามมาวางเทียบกับอุดมการณ์ของนักพัฒนากระแสหลักต่างๆ ที่ไม่มีชาวนาคนใดพูดออกมาโดยตรงถึงเหตุผลที่พวกเขาเพิกเฉยต่อนโยบายของ CIDA (Canadian International Development Agency) รวมทั้งไม่มีใครลุกขึ้นมาคัดค้านวาทกรรมการพัฒนาดังกล่าว แต่จากการพูดคุยและสังเกตชีวิตประจำวันของชาวนา Ferguson ก็สามารถชี้ให้เห็นสาเหตุของความล้มเหลวและความไม่ลงรอยในกระบวนการพัฒนาดังกล่าวได้อย่างมีน้ำหนัก

อย่างไรก็ดี ในอีกด้านหนึ่ง Ferguson อาจมองภาพความล้มเหลวของโครงการพัฒนาชนบทในเลโซโทแบบเหมารวมหรือเป็นเนื้อเดียวกันเกินไป เขากล่าวราวกับว่าโครงการพัฒนาปศุสัตว์ของ CIDA ไม่ว่าจะเข้าไปในหมู่บ้านใดหรือมีปฏิสัมพันธ์กับชาวนาเลโซโทกลุ่มใด ก็ล้มเหลวและถูกปฏิเสธเหมือนกันหมด ทั้งที่ในตอนต้นเขาได้วิจารณ์วาทกรรมกระแสหลักว่าผิดพลาดอย่างยิ่งที่มองชาวนาเสมือนเป็นมวลชนที่ไร้ซึ่งความแตกต่างทางประชากร (58-60) แต่สุดท้ายเขาก็กลับสรุปแบบเหมารวมเสียเองว่าชาวชนบทเลโซโททั้งหมดมิได้นิยามว่าตนเองเป็นเกษตรกร (233) จริงอยู่ที่การปศุสัตว์ดั้งเดิมคือวิถีการผลิตหลักในหมู่ชาวนาเลโซโท แต่นั่นก็มิได้หมายความว่าชาวนาเลโซโทจะมีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมเหมือนกันหมด หรือตอบสนองต่อโครงการพัฒนาในทิศทางเดียวกันเสมอไป

นอกจากนี้ แม้ Ferguson จะชี้ให้เห็นว่าหญิงชายเลโซโทมีทัศนคติต่อโครงการพัฒนาปศุสัตว์ต่างกัน โดยผู้หญิงส่วนใหญ่เห็นด้วยกับแผนการพัฒนา เพราะเป็นการเปิดพื้นที่ให้สัตว์ของพวกเธอ (อันได้แก่หมูและสัตว์ปีก ซึ่งปกติจะถูกกันออกไปจากการเป็นสัตว์ของครวว์เรือน) อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมวิถีปศุสัตว์แบบเน้นคุณภาพ อันเป็นแนวทางที่พวกเธอนัด ตรงข้ามกับผู้ชายที่ยังยึดมั่นกับค่านิยมการเลี้ยงสัตว์แบบเน้นจำนวนเพื่อแสดงสถานะการเป็นผู้นำ จึงมองว่าโครงการพัฒนากำลังคุกคามความมั่นคงทางสังคมของพวกเธอ (187-8) ทว่าปัจจัยที่ Ferguson อาจละเลยไปก็คือเรื่องชนชั้นหรือฐานะทางเศรษฐกิจ ทั้งที่เขาได้ชี้ให้เห็นคร่าวๆ ถึงภาพการช่วยเหลือที่ผู้อุปถัมภ์มีต่อครวว์เรือนอื่นๆ ในชุมชน รวมทั้งชี้ให้เห็นว่าผู้มั่งคั่งในหมู่บ้านมี 2 ประเภท คือชาวนาปศุสัตว์ที่มีฝูงวัวควายในครอบครองจำนวนมาก ซึ่งจะยึดวิถีการผลิตดั้งเดิมที่เลี้ยงสัตว์เพื่อแสดงฐานะ และชาวนาที่มีปศุสัตว์จำนวนไม่มาก ซึ่งไม่ได้รับการนับถือจากชาวนาคนอื่นฯ มากนัก แม้จะจัดอยู่ในฐานะชาวนาไร้รายก็ตาม (152-3) สิ่งนี้

แสดงให้เห็นว่าในหมู่ชาวนาเลโซโทเองก็มีความแตกต่างทางชนชั้น และที่สำคัญ คนบางกลุ่มในบางชนชั้นก็ไม่ได้ผลิตแบบดั้งเดิมอย่างคนส่วนใหญ่ Ferguson ไม่ได้ตอบคำถามว่ากลุ่มคนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่างกันเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์กับโครงการพัฒนาปศุสัตว์และพืชผลเหมือนหรือต่างกันหรือไม่ อย่างไร

วาทกรรมการพัฒนากระแสหลักในเลโซโท

Ferguson อาศัยแนวคิด “วาทกรรม” (Discourse) ของฟูโกต์ (Foucault) ในการทำความเข้าใจการพัฒนานชนบทเลโซโท เขามองว่าเลโซโทถูกครอบงำด้วยวาทกรรมที่นิยามให้เลโซโทมีสถานะเป็นประเทศด้อยพัฒนาที่ต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยและหลุดพ้นจากความยากจน อันเป็นวิถีการพัฒนาแบบสากล (15)

Ferguson เสนอว่าสาเหตุที่นักพัฒนากระแสหลักอธิบายสังคมเลโซโทในลักษณะดังกล่าวเป็นเพราะพวกเขาจะได้มีพื้นที่ในการนำวาทกรรมของตนลงไปปฏิบัติการณ์ในพื้นที่ (67-73) ทั้งที่ความจริงแล้วชนบทเลโซโทไม่ใช่สังคมชาวนาที่ต้องพึ่งพาเกษตรกรรมเพียงด้านเดียวอีกต่อไป หากแต่สัมพันธ์ยิ่ง กับภาคแรงงานอพยพ แต่ถ้านักพัฒนายอมรับความจริงข้อนี้ ก็เท่ากับยอมรับว่าเลโซโทได้หลุดออกไปจากนิยามความเป็นประเทศด้อยพัฒนา พวกเขาจึงยังคงอธิบายเลโซโทว่าเป็นสังคมเกษตร โดยมีภาคแรงงานอพยพเป็นตัวบั่นทอนความเป็นปึกแผ่นของภาคเกษตร และทางออกของปัญหาคือการพัฒนาเกษตรพาณิชย์ที่ทันสมัย เพื่อนำพาชาวนาให้พ้นจากความยากจน

นอกจากนี้ Ferguson ยังชี้ให้เห็นปฏิบัติการของวาทกรรมที่ปรากฏออกมาในรูปของนโยบายและกลไกเชิงสถาบัน (Institutional Apparatus) ด้วย (74) หรืออีกนัยหนึ่ง เขาไม่ได้หยุดอยู่เพียงการศึกษาวาทกรรมในระดับที่เป็นนามธรรมหรือความคิด หากแต่ให้ความสำคัญกับปฏิบัติการวาทกรรมที่ลงไปมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับสังคมเลโซโทด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องวาทกรรมของฟูโกต์ที่ว่า “วาทกรรมเป็นมากกว่าคำพูด แต่มีภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม (Discursive Practices) ซึ่งรวมถึงจารีตปฏิบัติ...และสถาบันต่างๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ ด้วย” (ไซยรัตน์ 2542: 5) การวิเคราะห์วาทกรรมการพัฒนาของเขาจึงค่อนข้างจะครบถ้วน

บทบาทของรัฐเลโซโทในฐานะที่เป็น Anti-Politics Machine

ส่วนสำคัญที่สุดของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่การวิเคราะห์บทบาทรัฐท่ามกลางการพัฒนากระแสหลัก โดย Ferguson นิยามบทบาทของรัฐเลโซโทในกระแสการพัฒนาด้วยคำว่า Anti-Politics Machine หรือเครื่องจักรในการทำให้ไม่เป็นการเมือง

Ferguson ชี้ว่ารัฐเป็นผู้ยินยอมและเปิดพื้นที่ให้การพัฒนากระแสหลักเข้ามาปฏิบัติการในชนบทเลโซโท แต่ในขณะเดียวกันรัฐก็แสดงบทบาทในการ depoliticize การพัฒนาเหล่านั้นไปพร้อมๆ กันด้วย กล่าวคือ รัฐจะไม่ยอมให้การพัฒนาดังกล่าวสร้างความเป็นการเมืองขึ้น ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม (254-6) กล่าวอีกนัยหนึ่ง แม้ว่าทหกรรมการพัฒนาของ CIDA จะเป็นวาทกรรมหลักในการพัฒนาเลโซโท แต่ขอบเขตของโครงการนี้ก็ถูกจำกัดด้วยการ depoliticize จากภาครัฐ นโยบายพัฒนาอาจปฏิบัติการได้ในระดับเทคนิค แต่ไม่สามารถแตะต้องประเด็นทางการเมืองได้ เนื่องจากรัฐพยายามแซ่แซ้งโครงการให้อยู่แต่เพียงระดับเทคนิคและการจัดการเท่านั้น

Ferguson ได้สอดแทรกตัวอย่างที่สะท้อนบทบาทรัฐในกระแสการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นแผนการจัดสรรทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ที่ล้มเหลว ทั้งๆ ที่เป็นเป้าหมายหลักในแผนพัฒนาฯ 5 ปี เนื่องจากรัฐบาลไม่ยอมปรับแก้กฎหมายที่ดินให้มีการครอบครองกรรมสิทธิ์ เพราะเกรงว่าจะทำให้ชั่วอำนาจต่างๆ เติบโตขึ้นมาขัดข้องกับรัฐบาลได้ (192) เช่นเดียวกับคณะกรรมการพัฒนาท้องถิ่น (DDC) ที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการมีส่วนร่วม อันเป็นค่านิยมของการพัฒนาแบบตะวันตก ทว่าทำที่สุดสมาชิกของ DDC กลับไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง หากแต่เป็นคนของรัฐบาลที่ค่อยๆ แทรกซึมเข้ามา และใช้สถาบันนี้ในการควบคุมสังคมชนบทและตัดสินใจทุกอย่างแทนประชาชน (238-41)

ฉะนั้น แม้ในเบื้องต้นดูเหมือนรัฐจะเป็นฝ่ายเปิดรับและอำนวยความสะดวกให้แก่โครงการพัฒนา แต่ความจริงรัฐกำลังทำหน้าที่เป็นเสมือนเครื่องจักรในการ depoliticize การพัฒนา รัฐพยายามทำให้โครงการพัฒนาไม่มีความเป็นการเมืองน้อยที่สุด และปัญหาของโครงการก็จะถูกทำให้กลายเป็นปัญหาเชิงเทคนิคหรือปัญหาองค์กร แทนที่จะเป็นประเด็นทางการเมือง รัฐจะเปิดพื้นที่ให้วาทกรรมการพัฒนาอย่างเต็มที่ ครอบงำที่ไม่เข้ามาแตะประเด็นทางการเมือง เห็นได้ว่ามูลเหตุความล้มเหลวล้วนมาจากประเด็นทางการเมือง และท้ายที่สุดรัฐก็คือผู้ที่แสดงอำนาจออกมาได้มากที่สุดท่ามกลางบริบทนี้

อย่างไรก็ดี ปัญหาก็คือว่ารัฐมีอำนาจโดยสมบูรณ์ในการ depoliticize นโยบายพัฒนาจริงหรือจริงอยู่ที่รัฐสามารถควบคุมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในระดับต่างๆ ได้มากพอสมควร แต่ในพื้นที่ปฏิบัติการของวาทกรรมพัฒนายังมีตัวแสดงอีกมาก ทั้งชาวบ้าน นายทุน และที่สำคัญที่สุดก็คือนักพัฒนา ที่พยายามรักษาสถานะการเป็นผู้นำด้านการพัฒนาของตนอย่างเข้มข้นและแยบยลไม่แพ้กัน

ในเมื่อ Ferguson ชี้ว่านักพัฒนายามสังคมนิยมเลโซโทให้เป็นสังคมด้อยพัฒนาเพื่อจะได้นำเอาวาทกรรมของตนลงไปปฏิบัติการ อันจะทำให้พวกเขาได้ทั้งผลประโยชน์และอำนาจต่อรองทางสังคม ฉะนั้น หากนักพัฒนาโอนอ่อนผ่อนตามกระบวนการ depoliticization เสียทั้งหมด ก็เท่ากับว่าพวกเขายอมเสียพื้นที่ทางสังคมในฐานะผู้นำทางการพัฒนาไป ซึ่งไม่น่าจะใช้เสียทีเดียว นักพัฒนาเหล่านี้จะมีปฏิกริยาหรือคัดค้านแนวคิด anti-politics ของรัฐอยู่บ้างไม่มากก็น้อย หรือพวกเขาอาจเจรจาต่อรองกับ

รัฐ ทว่าผู้เขียนอาจจะเลยที่จะกล่าวถึงก็ได้ เพราะแนวคิด anti-politics กระทบต่อหน่วยการพัฒนาโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออุปสรรคทางการเมืองที่รัฐวางขึ้น กลายมาเป็นปัจจัยที่นำไปสู่ความล้มเหลวของโครงการพัฒนา

ในส่วนของประชาชนหรือชาวเลโซโทโดยทั่วไป ไม่ใช่เรื่องแปลกหากพวกเขาจะไม่ต่อรองหรือแสดงความขัดแย้งใดๆ ต่อการ depoliticize การพัฒนาของรัฐ เนื่องจากรัฐบาลชุดนี้เป็นรัฐบาลที่มุ่งเน้นการทหาร ทั้งยังมีกลไกคอยสอดส่องพฤติกรรมของประชาชนในแทบทุกพื้นที่ การเคลื่อนไหวของประชาชนจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยง่าย ประกอบกับชาวเลโซโทเองก็ไม่ได้เล็งเห็นนวัตกรรมทางสังคมใดๆ จากโครงการพัฒนามากนัก พวกเขายังคงอยากดำเนินวิถีปศุสัตว์แบบดั้งเดิมต่อไปมากกว่าที่จะเปลี่ยนผ่านตัวเองสู่เกษตรเชิงพาณิชย์อย่างที่ CIDA พยายามให้เป็น เพราะฉะนั้น โครงการพัฒนาจะสำเร็จหรือล้มเหลว หรือถูก depoliticize มากน้อยเพียงใด จึงดูเป็นสิ่งที่ห่างไกลจากชีวิตของพวกเขา

นอกจากนี้ เราไม่สามารถมองชาวชนบทเลโซโทอย่างเหมารวมได้ แม้พวกเขาอยู่ภายใต้วิถีการผลิตที่คล้ายคลึงกัน แต่พวกเขามีความแตกต่างทางฐานะ ชาวนาร่ำรวยหรือนายทุนบางส่วนอาจเห็นประโยชน์ที่จะได้รับการพัฒนา พวกเขายอมไม่ต้องการให้รัฐเข้ามาขัดขวางปฏิบัติการของวาทกรรมการพัฒนาเหล่านี้

สรุป

Ferguson ซึ่งให้เห็นความขัดแย้งระหว่างวิถีปศุสัตว์ดั้งเดิมกับวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักตลอดจนบทบาทของรัฐในการ depoliticize ชุดปฏิบัติการของวาทกรรมดังกล่าว บทวิเคราะห์ของเขามีความเฉียบคมและมีน้ำหนัก เพราะมีฐานมาจากความเข้าใจในวิถีคิดของผู้คนที่แฝงอยู่ในการปศุสัตว์ดั้งเดิม ซึ่งแม้แต่นักพัฒนาที่พยายามโน้มน้าวให้ประชาชนเปิดรับเกษตรรูปแบบใหม่ก็ไม่เคยศึกษาว่าวิถีปศุสัตว์ที่มีอยู่เดิมมีความหมายทางสังคมต่อกลุ่มเป้าหมายอย่างไร

อย่างไรก็ดี งานชิ้นนี้จะมีความละเอียดรอบคอบยิ่งขึ้นหาก Ferguson ให้ความสำคัญกับความแตกต่างทางชนชั้น ฐานะทางเศรษฐกิจ และวิถีคิดที่หลากหลายของคนกลุ่มต่างๆ ที่ทำให้การตอบสนองต่อวาทกรรมพัฒนาที่มีความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งจะช่วยให้หลุดพ้นจากการอธิบายสังคมชาวชนบทแบบเหมารวม รวมทั้งยังสามารถนำไปวิเคราะห์ห้มุมมองและปฏิบัติการที่คนกลุ่มต่างๆ มีต่อแนวคิด anti-politics ของรัฐ ซึ่งจะทำให้เห็นข้อจำกัดของกระบวนการ depoliticization ในลำดับต่อไป

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542. *วาทกรรมการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Ferguson, James. 1990. *The Anti-Politics Machine: "Development," Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho*. Cambridge: Cambridge University Press.

Meillassoux, Claude. 1981. *Maidens, Meal and Money: Capitalism and the Domestic Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

